

Samband ríkis og kirkju

Ágúst Þór Arnason

Stjórnlaganefnd fór fram á það við Ágúst Þór Arnason, brautarstjóra við lagadeild Háskólans á Akureyri og fulltrúa í stjórnlaganefnd, að hann ynni úttekt um samband ríkis og kirkju, rekti þróun þess og gerði grein fyrir réttarstöðu þjóðkirkjunnar. Þá var óskað eftir álitni höfundar á því hvort aðkallandi væri að breyta ákvæðum stjórnarskrárinnar um þjóðkirkjuna.

Inngangur

Í 62. gr. stjórnarskrár Lýðveldisins Íslands segir: „Hin evangelíska lúterska kirkja skal vera þjóðkirkja á Íslandi, og skal ríkisvaldið að því leyti styðja hana og vernda.“ Breyta má því með lögum.

Í 79. gr. segir að ef Alþingi samþykkti „breytingu á kirkjuskipun ríkisins samkvæmt 62. gr., [skuli] þá leggja það mál undir atkvæði allra kosningabærra manna í landinu, til samþykktar eða synjunar, og skal atkvæðagreiðslan vera leynileg.“

Þótt ekki sé minnst á samband ríkis og kirkju í upptalningu þeirra þátta sem stjórnlagabing skal sérstaklega taka til umfjöllunar samkvæmt 3. gr. laga um stjórnlagabing, telur stjórnlaganefnd ekki rétt að sneiða hjá því að fjalla um ríkjandi fyrirkomulag og skoða nokkur rök með og á móti óbreyttu ástandi.

Söguleg þróun

Þótt því stjórnskipunarlega fyrirkomulagi sem hér var við lýði á söguöld verði seint líkt við stjórnskipun nútímaríkisins, verður því ekki á móti mælt að vegferð kristinnar kirkju (upphaflega kaþólsku kirkjunnar) og íslensks samfélags hefur frá árinu 1000 verið með þeim hætti að réttlæt看legt verður að teljast að miða við það ártal þegar rætt er um aldur íslensku þjóðkirkjunnar í merkingunni meirihlutakirkja.

Hugtakanotkunin, þ.e. þjóðkirkjuhugtakið, vísar þó fyrst og síðast til þeirrar þróunar sem varð á 19. og 20. öld og sérstaklega til þeirrar stöðu sem hin evangelíska-lúterska kirkja náði með tilkomu fyrstu stjórnarskrár

Íslendinga. Það var stjórnarskrá um „hin sérstaklegu málefni Íslands“ sem Kristján IX. af guðs náð Danmerkur konungur, Vinda og Gauta, her-togi í Sljesvík, Holtsetalandi, Stórmæri, Þjettmerski, Láenborg og Aldin-borg færði Íslendingum fullvalda hendi þegar þess var minnst að 1000 ár voru liðin frá upphafi samfelldrar byggðar í landinu.¹ Í V. kafla 45. gr. stjórnarskrár um hin sérstaklegu málefni Íslands segir „Hin evangelíska lúterska kirkja skal vera þjóðkirkja á Íslandi, og skal hið opinbera að því leyti styðja hana og vernda.“ Þetta ákvæði hefur verið óbreytt frá upphafi, að því undanskyldu að við stjórnarskrárbreytinguna 1915 var bætt við ákvæði um að „breyta [mætti] þessu með lögum.“ Í fyrstu stjórnarskrá íslenska ríkisins frá árinu 1920 er gerð sú breyting að tekið er fram í gr. 76 að ef lagabreyting verði gerð í kirkjuskipaninni samkvæmt 58. gr. skuli „leggja það mál undir atkvæði allra kosningabærra manna í landinu til samþykktar eða synjunar, og skal atkvæðagreiðslan vera leynileg.“

Með samþykkt lýðveldisstjórnarskrárinnar breyttust tengsl ríkis og kirkju á ýmsan hátt og má með nokkrum rétti segja að þau hafi færst nær því sem þekktist í öðrum lýðveldum nútímans þar sem þau hafa verið rofin með öllu. Í lýðveldisstjórnarskránni eru engin ákvæði um hvernig trúar forsetinn eigi að vera eða að honum beri að vera í ákveðnu trúfélagi.² Engar kvaðir eru heldur um að ráðherra kirkjumála þurfi að tilheyra þjóðkirkjunni. Á þeim tíma sem Ísland var konungsríki (1918-1944) giltu sömu ákvæði um trúarbrögð konungs og gilt höfðu áður en landið varð fullvalda. Í núgildandi stjórnarskrá Danmerkur segir í 6. gr.: „Kongen skal høre til den evangelisk-lutherske kirke“.

Umræða um samband ríkis og kirkju við störf fyrri stjórnlaganefnda

Í frumvarpi Gunnars Thoroddsen um stjórnarskrá lýðveldisins Íslands frá árinu 1983 um heildarendurskoðun stjórnarskrárinnar eru engar tillögur um breytingar á sambandi ríkis og kirkju.

Í Áfangaskýrslu nefndar um endurskoðun stjórnarskrár lýðveldisins Íslands frá febrúar 2007 er tekið fram að við endurskoðun mannréttindakafla stjórnarskrárinnar árið 1995 hafi ákvæði um trúfrelsi verið endurskoðað. Gerð er grein fyrir ýmsum tillögum til breytinga og kom ein þeirra frá nefndarmönnum stjórnlaganefndar þeim Guðjóni A. Kristjánsyni og Þuríði Backman. Nefndinni bárust einnig bréf þar sem fólk lýsti skoðun sinni með og á móti breytingum á umræddu fyrirkomulagi.

Í skýrslunni segir: „Ekki hafa orðið miklar umræður um þetta efni í nefndinni. Kirkjan hefur á undanförunum árum þróast í átt til meira sjálfstæðis að miklu leyti að hennar eigin frumkvæði. Spurt hefur verið hvort og hvenær eigi að stíga það skref til fulls að skilja lögformlega á milli ríkis og kirkju. Að sama skapi þarf að spyrja á hvaða forsendum slíkur aðskilnaður, ef til hans kæmi, ætti að vera. Bent hefur verið á að stjórnarskráin

1 Eins og sjá má þá var Íslands í engu getið í nafni Danakonungs og hefur það verið talið til merkis um að lengst af hafi verið litið á landið sem danska hjálendu. Stjórnarskráin sem Kristján IX. færði þjóðinni var því stórkostleg breyting á stöðu Íslands en fram hjá þeirri staðreynd er þó oftast litið og lögð áhersla á að konungur hafi án aðkomu Íslendinga staðið einn að verki.

2 Í 4. gr. stjórnarskrár konungsríkisins Íslands frá 1920 segir: „Ákvæði þau, er giltu 1. des. 1918 í Danmörku um trúarbrögð konungs og lögræði, svo sem um meðferð konungsvalds, þegar konungur er sjúkur, ólöggráða eða staddur utan beggja ríkjanna, skulu einnig gilda á Íslandi“.

geri ráð fyrir sérstöku ferli við breytingu á kirkjuskipan, þ.e. krefjist einfaldrar lagabreytingar auk þjóðaratkvæðagreiðslu. Eins hafa sumir nefndarmenn áhyggjur af því að þetta efni myndi vera svo tímafrekt í umræðunni að aðrar brýnni breytingar féllu í skuggann.“³

Þjóðkirkjufyrirkomulagið

Um samskipti ríkis og kirkju gilda fyrst og fremst lög um stöðu, stjórn og starfshætti þjóðkirkjunnar, nr. 78 26. maí 1997. Eins og málum er hátt að nýtur kirkjan verulegrar sjálfstjórnar þótt hún sé upp á náð og miskunn ríkisins komin ef því er að skipta. Þetta kom berlega í ljós þegar ráðherra varð að gera upp á milli tveggja presta sem sóttust eftir starfi vígslubiskups á Hólum á útmánuðum 2003 en þeir hlutu jafn mörg atkvæði til embættisins í kosningu innan kirkjunnar.

Tvær meginspurningar hljóta að vakna þegar 62. gr. er skoðuð.

1. Stangast þjóðkirkjufyrirkomulagið á við önnur ákvæði stjórnarskrárinnar og/eða alþjóðlega mannréttindasamninga sem Ísland er aðili að?
2. Er ástæða til að breyta eða fjarlægja ákvæði gr. 62 jafnvel þótt það samræmist öðrum gildandi rétti?

Til að leita svara við fyrri spurningunni liggur beinast við að líta til niðurstöðu Hæstaréttar í máli Ásatrúarfélagsins gegn íslenska ríkinu sem dómtekið var fyrir Héraðsdómi Reykjavíkur þann 1. nóvember 2006. Stefnandi gerði kröfu um greiðslu gjalda úr ríkissjóði til jafns við þjóðkirkjuna sem; „fái greiðslur úr kirkjumálasjóði og Jöfnunarsjóði sökna lögum samkvæmt en stefnda beri lögum samkvæmt að skila greiðslu í báða þessa sjóði.“ Stefnandi taldi að túlka bæri stjórnarskrána og alþjóðlega samninga, sem vitnað var til af hans hálfu, á þann veg að jafnræðisregla 65. gr. stjórnarskrárinnar og trúfrelsisákvæði hennar hefðu verið brotin með því að stefnanda hafi ekki verið greidd sambærileg gjöld og stefndi greiði í kirkjumálasjóð og Jöfnunarsjóð sökna samkvæmt 2. gr. laga nr. 138/1993 um kirkjumálasjóð og 5. gr. laga nr. 91/1987 um sóknargjöld o.fl.

Í niðurstöðu dómsins kemur fram að óumdeilt sé að hin evangelíska lúterska kirkja sé þjóðkirkja hér í landi og að stefnda beri að því leyti að styðja hana og vernda samkvæmt 62. gr. stjórnarskrárinnar. Dómurinn fellst ekki á það með stefnanda að í því fyrirkomulagi „sem mælt er fyrir um í 2. gr. laga um kirkjumálasjóð, felist mismunun, þannig að í bága fari við jafnræðisreglu 65. gr. stjórnarskrárinnar eða aðrar reglur sem stefnandi vísar til.“ Aftur á móti ályktar dómurinn að af því sem fram hafi komið megi álykta að gert sé upp á milli sökna „sem fá styrki úr Jöfnunarsjóði sökna annars vegar og skráðra trúfélaga samkvæmt lögum um trúfélög nr. 108/1999 hins vegar sem ekki fá sambærileg fjárframlög.“ Dómurinn telur sig þó skorta heimildir til að kveða á um skyldu stefnda til að greiða stefnanda þá fjárhæð sem krafist var í stefnunni. Dómurinn telur og að stefnandi hafi ekki orðið fyrir tjóni vegna ólögmatrar háttsemi stefnda. Samkvæmt dómsorði er stefnda, íslenska ríkið, sýknað af kröfum stefnanda, Ásatrúarfélagsins, og málskostnaður feldur niður.

³ Áfangaskýrsla nefndar um endurskoðun stjórnarskrár lýðveldisins Íslands, Reykjavík febrúar 2007, lögð fram af forsætisráðherra, þskj. 1293 709 mál.

Ásatrúarfélagið áfrýjaði málinu til Hæstaréttar sem staðfesti dóm héraðs-dóms í hvívetna og sýknaði ríkið af kröfum stefnanda (nr. 109/2007). Í dómi Hæstaréttar segir meðal annars: „Áfrýjandi er skráð trúfélag samkvæmt [þessum] lögum. Í þeim eru engin ákvæði sambærileg við ákvæði laga um stöðu, stjórn og starfshætti þjóðkirkjunnar, [sem áður er lýst], eða annarra laga sem varða hana og starfsemi hennar. Starfsmenn þjóðkirkjunnar eru opinberir starfsmenn með réttindi og skyldur sem slíkir gagnvart öllum almenningi, en ekki aðeins þeim sem eru í söfnuðum hennar. Ekkert er í lögum um slíkar skyldur starfsmanna annarra trúfélaga.“ „[...] af þeirri ástæðu að verkefni áfrýjanda og skyldur gagnvart samfélaginu verða ekki borin saman við lögboðin verkefni og skyldur þjóðkirkjunnar felst ekki mismunun í þessu mati löggjafans og þar af leiðandi ekkert brot á jafnræðisreglu 65. gr. stjórnarskrárinnar.“

Í sératkvæði með samhljóma niðurstöðu vísar einn dómari til ákvæðis 9. gr. Mannréttindasáttmála Evrópu um trú- og skoðanafrelsi og vísar til tilmæla mannréttindanefndar Sameinuðu þjóðanna í 9. lið almennrar ályktunar nr. 22 frá árinu 1993 við 18. gr. alþjóðasamnings um borgaraleg og stjórnarmálaleg réttindi þar sem því er beint „til þeirra aðildarríkja þar sem þjóðkirkja nýtur sérstöðu að gæta að því að sú skipan leiði ekki til þess að fylgjendur hennar njóti fríðinda umfram aðra, meðal annars fjárhagslegra.“

Þótt Hæstiréttur komist að þeirri niðurstöðu að hér hafi hvorki verið um að ræða brot á jafnræðisreglu stjórnarskrárinnar né brot á ákvæðum alþjóðlegra mannréttindasamninga sem gilda fyrir Ísland, má færa rök fyrir því að almennt hafi ekki verið kannað með viðunandi hætti hvort bæta þurfi stöðu skráðra trúfélaga til frekara samræmis við stöðu þjóðkirkjunnar og hvort rökin fyrir lagalegri sérstöðu þjóðkirkjunnar fái staðist nánari skoðun.

Á liðnum árum hefur sú krafa orðið æ háværari, í þeim löndum þar sem þjóðkirkja er við lýði, að dregið sé úr sérstöðu og sértækum stuðningi við slíka kirkjuskipan. Þessar kröfur eru þó með ýmsum hætti og ólíkar eftir löndum. Í þessu sambandi hefur komið berlega í ljós að nauðsynlegt er að kanna ítarlega raunverulegt inntak þjóðkirkjuhugtaksins og hvort ríkinu beri skylda til að gæta hlutleysis í afstöðu sinni til trúfélaga (til athugunar lífsskoðunarfélög) umfram það sem nú tíðkast. Í þessu sambandi má vísa til doktorsritgerðar Ingvill Thorson Plesner: *Freedom of religion and belief – a quest for state neutrality?* Rétt er þó að taka fram að samkvæmt niðurstöðum þess höfundar er ekkert einfalt svar við því hvort einhverskonar hlutleysi sé forsenda þess að hægt sé að tryggja mannréttindaákvæði um trúfrelsi og frelsi til lífsskoðunar byggðri á sannfæringu. Halda megi því fram: “that some systems of formal establishment of religion give a stable and thorough protection of FRB [freedom of religion and belief] in many fields and in some ways even better for minorities than in systems of formal non-establishment, for instance as regards the freedom of public manifestation of religion.”⁴

Samkvæmt niðurstöðum alþjóðlegra og fjölþjóðlegra mannréttindadóma sem Ísland á aðild að er ekki talið að þjóðkirkjufyrirkomulagið⁵ stang-

4 Ingvill Thorson Plesner: *Freedom of religion and belief – a quest for state neutrality?*, Faculty of Law, UiO 2008, bls. 305-6

5 Ítem. Þegar rætt er um þjóðkirkjufyrirkomulag þá er átt við svokallað ríkiskirkjufyrirkomulag sem hefur tíðkast á Norðurlöndum en hvorutveggja fellur undir hugtakið „established church“ eins hugtakið er skilgreint í I.T. Plesner bls. 126

ist á við alþjóðlega mannréttindasamninga sem fullgildir hafa verið af Íslands hálfu.⁶ Af því verður sú ályktun dregin að þetta fyrirkomulag stangist hvorki á við trúfrelsisákvæði íslensku stjórnarskrárinnar né ákvæði hennar um bann við allri mismunun sem ekki byggir á málefnalegum forsendum.

Í niðurstöðu Mannréttindadómstóls Evrópu í málinu *Darby vs Sweden* 1990 segir: „A State Church system cannot in itself be considered to violate Article 9 of the Convention. In fact, such a system exists in several Contracting States and existed already when the Convention was drafted and when they became parties to it. However, a State Church system must, in order to satisfy the requirements of Article 9, include specific safeguards for the individual’s freedom of religion. In particular, no one may be forced to enter, or be prohibited from leaving, a State Church.”⁷

Þótt það sé ekki efni þessarar úttektar, er rétt að vekja athygli á því sjónarmiði Oddnýjar Mjallar Arnardóttur að núgildandi ákvæði 65. gr. íslensku stjórnarskrárinnar um trúfrelsi sýni að ekki hafi tekist að ná því markmiði endurskoðunar mannréttindakafla stjórnarskrárinnar árið 1995, að: „eyða þeim blæ í ákvæðunum að trúfrelsi, sem þau eiga að tryggja, sé eingöngu til að velja á milli þjóðkirkjunnar og annarra kristinna safnaða eða safnaða guðsdýrkenda.”⁸ Ennfremur að álykta megi að: „ákveðið innra ósamræmi sé að finna í stjórnarskránni þar sem vafasamt sé að 63. gr. um trúfrelsi uppfylli 65. gr. um jafnrétti eins og hún yrði túlkuð í ljósi kröfu alþjóðlegra mannréttindasáttmála um að ekki megi mismuna sannfæringu eftir því eingöngu hvort hún er trúarleg eða ekki.”⁹

Með hliðsjón af ofangreindu verður ekki séð að lagaleg nauðsyn knýi á um breytingar á gildandi ákvæðum um tengsl ríkis og kirkju.

Sé eigi að síður talin ástæða til breytinga á umræddum ákvæðum stjórnarskrárinnar, er rétt að hafa í huga að samanburðarrannsóknir sýna að íslenska þjóðkirkjan er sjálfstæðari en aðrar sambærilegar kirkjur og hefur, eins og fyrri stjórnlaganefnd benti á í skýrslu sinni, þróast í átt til meira sjálfstæðis að miklu leyti að eigin frumkvæði. Í ljósi þess og með tilliti til sögu og kringumstæðna getur það varla talist verkefni löggjafans að hafa frumkvæðið að því að breyta sambandi ríkis og kirkju án þess að það sé gert í fullri sátt við forystu kirkjunnar og söfnuði og helst að frumkvæði kirkjunnar sjálfar. Öðru máli gegnir ef lögmæt krafa um þjóðaratkvæðagreiðslu um þetta fyrirkomulag kemur fram. Slík krafa hlýtur að ganga fram eins og lög gera ráð fyrir.

6 Ísland fullgilti Mannréttindasáttmála Evrópu 1953 og innleiddi sáttmálann í lög árið 1994. Í niðurstöðu Mannréttindadómstóls Evrópu í málinu *Darby vs Sweden* 1990 kemur fram að ríkiskirkju-fyrirkomulag brjóti ekki í sjálfu sér gegn gr. 9 í Mannréttindasáttmála Evrópu um hugsana-, samvisku- og trúfrelsi.

7 *Darby vs Sweden* 1990, Judgement (Merits and just satisfaction), Application no. 11581/85, 23 October 1990, Court (Camber), Published in A187; hér I.T. Plesner 2008, bls. 270.

8 Oddný Mjöll Arnardóttir: „Trúfrelsi, sannfæringarfrelsi og jafnrétti”, í Afmælisriti Guðrúnar Erlendsdóttur 2006, bls. 367-385.

9 Item bls. 382.

Samband ríkis og kirkju í nágrannalöndum okkar

Norðurlöndin hafa lengi haft þá sérstöðu að hin evangelíska lúterska kirkja hefur með lögum verið skilgreind sem þjóðkirkja eða ríkiskirkja. Þetta fyrirkomulag er enn við lýði í Noregi, Danmörku og Íslandi en breytingar hafa verið gerðar í þá átt að losa um þessi tengsl í Svíþjóð. Í Þýskalandi er fyrirkomulag með öðrum hætti, en þar hefur verið gerður sérstakur samningur um ýmsa samfélagsþjónustu við tvær stærstu kirkjur landsins, þá evangelísku lútersku og þá kaþólsku. Hugsanlegt er talið að þýska ríkið geri svipaðan samning við önnur stór trúfélög.

Danmörk

Eins og fram hefur komið skal konungur (eða drottning) Danmerkur tilheyra hinni evangelísku lútersku kirkju samkvæmt stjórnarskránni (Grundloven). Ekki er tilgreint að það skuli vera þjóðkirkjan eða ríkiskirkjan en má þó skilja af samhenginu að svo sé en í 4. gr. segir: „Þjóðkirkja Danmerkur er evangelíska lútherska kirkjan og nýtur hún stuðnings ríkisins.“ Staða dönsku þjóðkirkjunnar er um sumt svipuð stöðu íslensku þjóðkirkjunnar en sá er þó munur á að hún er ekki persóna að lögum og engin ein stofnun hennar telst tala máli hennar með samþerilegum hætti og kirkjuþing gerir á Íslandi.¹⁰

Noregur

Í 2. gr. stjórnarskrár Noregs (Grunnloven) segir: „Allir íbúar ríkisins njóta trúfrelsis. Hin evangelísklútersku trúarbrögð eru opinber trúarbrögð ríkisins. Þeir íbúar sem aðhyllast hana skulu ala börn sín upp í þeirri trú.“¹¹ Og í 4. gr. segir: „Konungurinn skal ávallt aðhyllast hina evangelísku lútersku trú, styðja hana og vernda.“ Í 12. gr. er kveðið á um að „Meira en helmingur þeirra sem sitja í ríkisráði hverju sinni skal aðhyllast ríkistrúna.“ Í samræmi við þetta ákvæði ber þeim ráðherra sem hefur málefni kirkjunnar með höndum að tilheyra ríkiskirkjunni. Samkvæmt 16. gr. „skípar [konungur] öllum opinberum kirkjuathöfnum og guðsþjónustum, öllum fundum og samkomum um trúmál og gætir þess að opinberir kennimenn trúarinnar fylgi þeim reglum sem þeim eru sett-ar.“ Norska ríkiskirkjan er ekki persóna að lögum þótt hún njóti verulegs sjálfstæðis í reynd. Ríkisvaldið hefur þó verulega mikið meiri afskipti af innri málefnum kirkjunnar en tíðkast á Íslandi. Sem dæmi má nefna að biskupar eru settir í embætti af stjórnvöldum án tillits til afstöðu stofnana kirkjunnar.¹²

Svíþjóð

Sænska kirkjan var lengst af ríkiskirkja samkvæmt ákvæðum stjórnarskrárinnar. Á þessu varð breyting árið 2000 og er kirkjan nú persóna að lögum eins og önnur skráð trúfélög. Um hana gilda sérstök lög en ákvæði um hana hafa verið fjarlægð úr stjórnarskránni. Tengsl ríkis og kirkju eru

¹⁰ Sjá frekar umfjöllun í Lisbet Christoffersen 2004, 2001 og 1998, hér Plesner 2008.

¹¹ Í dómi í svokölluðu Børre Knudsen máli árið 1983 komst Hæstiréttur Noregs að þeirri niðurstöðu að ákvæði 2. gr. stjórnarskrárinnar þýddi ekki að siðareglur ríkiskirkjunnar hefðu bindandi áhrif á laga-setningu Stórþingsins.

¹² Sjá frekar í I.T.Plesner 2008, bls. 86 - 101.

þó enn mjög sterk og er kirkjan undanþegin ýmsum kvöðum sem lagðar eru á önnur trúfélög í Svíþjóð. Eins og staðan er í dag þá hefur löggjafinn síðasta orðið um málefni Sænsku kirkjunnar þótt ósennilegt megi telja að hann færi gegn vilja stofnana hennar með opinskáum hætti.

Finnland

Kirkjusaga Finnlands er í flestu svipuð og hinna Norðurlandanna en evangelískri lúterskri kirkjuskipan var komið á 16. öld á kostnað kaþólsku kirkjunnar sem hafði verið við lýði í um 500 ár. Með stjórnarskrárbreytingunni árið 2000 voru öll ákvæði um ríkiskirkju fjarlægð en tengsl ríkis og kirkju í Finnlandi eru þó í mörgu enn með svipuðum hætti og á hinum Norðurlöndunum. Reyndar hefur afstaða stjórnvalda til kirkjunnar ýmis einkenni þýska samkomulagsfyrirkomulagsins en tvær kirkjur hafa sérstöðu í Finnlandi, sú evangelíska lúterska en um 80% þjóðarinnar tilheyrir henni og grísk orþódoxa kirkjan en aðeins um 1% þjóðarinnar tilheyrir henni. Tilvist grísk orþódoxu kirkjunnar í Finnlandi á skýringu sína í yfirráðum Rússa yfir landinu 1809 – 1917.

Þýskaland

Stjórnarskrá Sambandslýðveldisins Þýskalands (das Grundgesetz 23. maí 1949) inniheldur ítarleg ákvæði um trúfrelsi og stöðu trúfélaga. Þessi ákvæði eru arfleifð Weimarstjórnarskrárinnar og eru lýsandi fyrir þá staðreynd að tvær kirkjur hafa verið ráðandi í Þýskalandi frá siðaskiptum á 16. öld.

Eftir mikil innanlandsátök í Hinu heilaga þýsk-rómverska keisaradæmi komst á friður með svokölluðu Augsburgarsamkomulagi árið 1555 (*Der Augsburger Reichs- und Religionsfrieden*). Í stuttu máli gekk friðarsamkomulagið út á þá meginreglu að kjörfursti réði hvernar trúar þegnar furstadæmisins væru (*cuius regio, eius religio*). Þar með var staða hinnar evangelísku lútersku kirkju siðbótarmanna tryggð innan ríkisins til jafns við kaþólsku kirkjuna. Þjóðverjar hafa æ síðan leitað leiða til að tryggja jafnræði og frið kirknanna tveggja, fyrst innan ríkisins og síðar lýðveldisins og nú síðast innan sambandslýðveldisins.

Kirkjuþróunin á Norðurlöndum var að því leytinu til ólík að evangelíska lúterska kirkjan náði fljótt algjörum yfirburðum í löndunum fimm fyrir tilstilli ríkjandi þjóðhöfðingja. Segja má að kaþólska kirkjan hafi verið upp-rætt nær algerlega í þessum löndum um miðja 16. öld.

Viðauki:

Útdráttur úr þýsku stjórnarskránni frá 11. ágúst 1919 (Stjórnarskrá Weimarlýðveldisins).

Trú og trúfélög

136. gr.

1. Iðkun trúfrelsis má hvorki skilyrða né skerða borgaraleg og ríkisborgaraleg réttindi og skyldur.
2. Borgaralegra og ríkisborgaralegra réttinda og aðgangs að opinberum embættum skulu menn njóta óháð trúarjátningu.
3. Engum ber skylda til að láta trúarsannfæringu sína í ljós. Stjórnvöld skulu því aðeins hafa rétt til að spyrja um aðild að trúfélagi, að réttindi og skyldur séu undir henni komin eða að manntal sem fyrirskipað er með lögum krefjist þess.
4. Engan má þvinga til kirkjulegrar athafnar eða hátíðarhalda eða til þátttöku í trúarathöfnum eða til að fara með eiðstaf á trúarlegu formi.

137. gr.

1. Í landinu er engin ríkiskirkja.
2. Frelsi manna til að sameinast í trúfélögum skal tryggt. Sameining trúfélaga innan landsvæðis Ríkisins skal engum takmörkunum háð.
3. Hvert trúfélag skal sjálft skipa málum sínum og stjórna þeim innan takmarkana laga sem gilda fyrir alla. Það skipar í embætti sín án þátttöku ríkis eða sveitarfélags.
4. Trúfélög njóta rétt hæfis samkvæmt almennum reglum einkamálaréttar.
5. Trúfélögin skulu áfram vera stofnanir samkvæmt opinberum rétti svo fremi sem þau hafa verið það til þessa. Öðrum trúfélögum skal, leggi þau fram beiðni þess efnis, tryggja sömu réttindi ef starfsskipulag þeirra og meðlimafjöldi tryggir varanleika þeirra. Sameinist nokkur slík trúfélög sem lúta reglum opinbers réttar í ein samtök, skulu þau samtök einnig vera stofnun opinbers réttar.
6. Þau trúfélög, sem eru stofnanir opinbers réttar, hafa rétt til þess að leggja á skatta samkvæmt ákvæðum í landslögum á grundvelli borgaralegra skattskráa.
7. Félag sem helga sig starfi í þágu lífsskoðunar skulu hafa sömu stöðu og trúfélög.
8. Svo fremi sem þörf er á frekari reglum til framkvæmdar á þessum ákvæðum skulu þær settar í lögum sambandslands.

138. gr.

1. Með löggjöf sambandslandanna skal leysa af hólmi ríkisframlög til trúfélaga sem byggjast á lögum, samningi eða sérstökum réttarheimildum. Meginreglur um þetta skal ríkið setja.
2. Tryggja skal eignarrétt og önnur réttindi trúfélaga og trúarlegra samtaka hvað varða stofnanir, sjóði og aðrar eignir sem ætlaðar eru til trúarathafna, kennslu og líknarmála.

139. gr.

Sunnudagar og hátíðisdagar sem njóta viðurkenningar ríkisins skulu njóta lagaverndar sem dagar til hvíldar frá vinnu og andlegrar uppbyggingar.

141. gr.

Svo fremi sem þörf er fyrir guðsþjónustur og sálusorgun í hernum, í sjúkrahúsum, fangelsum eða öðrum opinberum stofnunum er trúfélögum heimilt að framkvæma trúarathafnir, en þó án allrar þvingunar.

Helstu heimildir:

Hjalti Hugason: „Trúfrelsi í sögu og samtíð – Jákvætt og neikvætt trúfrelsi“, í Kirkjuritið 72. árg. 1. hefti, Reykjavík 2006, bls. 17 – 22.

Hjalti Hugason: „Frá lútherskri kirkjuskipan til almenns trúmálaákvæðis: Hugsanleg endurskoðun á trúmálabálki stjórnarskrárinnar“, í Úlfjótur – Tímarit laganema, 3. tbl. 58. árg. Reykjavík 2005, bls. 567 – 77.

Hjalti Hugason: „Hverju breytir aðskilnaður ríkis og kirkju?“ í Bjarmi – tímarit um kristna trú, Reykjavík 2003, bls. 18 - 20.

Hjalti Hugason: „Samband þjóðkirkjunnar við ríkisvaldið og áhrif þess á hana“, í Kirkjuritið 2. hefti, Reykjavík 1996, bls. 2 – 7.

Ingvill Thorson Plesner: „Kirken og den gode stat“, í Fri tanke – Medlemsavis for Human – Etisk Forbund, Oslo 2007 – 2, bls. 4 – 5.

Ingvill Thorson Plesner: Freedom of religion and belief – a quest for state neutrality?, Faculty of Law, University of Oslo, Norway 2008.

Oddný Mjöll Arnardóttir: „Trúfrelsi, sannfæringarfrelsi og jafnrétti“, í Guðrúnarbók – Afmælisrit til heiðurs Guðrúnu Erlendsdóttur, Hið íslenska bókmenntafélag, 2006 bls. 367-385.

Dómur Hæstaréttar nr. 109/2007 – Ásatrúarfélagið gegn íslenska ríkinu.